

KASZA BÁLINT

A NYELVMOZGALOM ÉS A SZABADKAI MAGYAR SZÍNÉSZET SZÜLETÉSE

A II. József reformjai és újtásai nagy hatással voltak Szabadka életére és további fejlődésére. Ő az országot másképpen osztotta fel, mint eddig volt. Reformálta a vármegyéket és a városokat, a német nyelvet tette hivatalossá és az adóztatásra is biztosabb alapokat keresett. Az ország új felosztása folytán városunkat 1785-ben Bács vármegyével és a Tiszán túli Torontál, Temes, Brassó vármegyékkel egy kerületbe osztotta, melynek élére Bachó Jánost nevezte ki. A szabad királyi városok önállóságát megszüntette és kerületekbe sorozta be, a magisztrátusokat is kinevezés útján állította össze. Ez alól az intézkedés alól Szabadka sem képezett kivételt.¹

II. Józsefnek abból az elvöböl, hogy „a mezőgazdaság termel csak egyedül értékötöbbltet”, új adózási rendszer alakult ki. Minden adót a földjáradékra kell kivetni, az ipart meg kell szabadítani az adóktól és az állami beavatkozástól. Ilyen gondolatoktól vezéreltetve az új adózási rendszerének megvalósítására II. József 1784. aug. 16-án általános népszámlálást, földmérést és birtokbecslést rendelt el. Ez a császári intézkedés nemcsak Szabadkán, hanem országsszerre nagy felháborodást keltett, több helyen ellenállást is idézett elő. A szabadkaiak némi zúgolódással ugyan, de aránylag mégis simán hajtották végre az intézkedést, mely a városban 1784. november 3-án kezdődött és már 1785 március végén be is fejeződött. Szabadkának ebben az időben 20 708 lakosa volt. Összehasonlításként említem meg, hogy Újvidéknek 8998, Zombornak 13 306, a vármegyének pedig 227 147 lakosa volt. 1788-ban a lakosság nemzetiségi összetétele a városban a következőképpen oszlott meg: 17 043 illír² (horvát, illetve szerb), 3024 magyar és 80 német anyanyelvű

1. Iványi István: „A mi városunk tanácsát a kerületi főnök 1786. aug. 7-én rendezte, mely alkalommal az eddigi tizenkét tanácsnok és egy bíró helyébe összesen csak 6 tanácsnokot nevezett ki. Eppen így kinevezés által töltettek be a választott község megürült helyei: és pedig mindkét helyre szerbek is vétettek be, miután II. József a város privilegiumának erre vonatkozó pontjait t r e l m i rendeletével hatályon kívül helyezte.”

2. Illyr néven ebben az időben a horvát és a szerb lakosságot nevezték. A horvátok r. katolikusok, a szerbek pedig görögkeleti, pravoszláv vallásúak voltak. A középkori szerb feudális állam neve Raška volt, lakosságát pedig a magyar és az osztrák források rácoknak, illetve Rätzennek nevezte. A rác, rácok szó jelentése későbbben gúnyos, részben sértő jelentést kapott. A Szabadkán élő „katolikus rácok” nem szerbek, hanem horvátok voltak, de a szerb és a horvát nyelv hasonlatossága valószínűleg megtévesztette a nem eléggé jártas krónikást és a horvátokat „katolikus rácoknak” nevezte.

Az itt élő horvátokat bunyevácoknak nevezték. Ma is itt élő bunyevácok ősei a XVII. században Bosznia-Hercegovinából, illetve Dalmáciából telepedtek a városba és környékére. Egyesek a bunyevác etnevezést a Buna folyótól származtatják, mások pedig a buna szótól, mely zavargást, lázadást, forradalmat jelent. A sok más feltevés közül e kettő látszik a legelfogadhatóbbnak, habár száz százalékban egyik sem bizonyítható. A szó alakitanlag úgy keletkezett, hogy a »buna« szóhoz az »ac« főnévképző járult és született meg a bunyevác szó, mely a nyelvnek megfelelő hangtani változásán esett át.

lakosa volt. Ebben az évben a városban 20 147 ember élt, melynek egytized részét képezték a szerbek, kik görögkeleti vallásúak, a többiek pedig római katolikusok voltak.

A nyelvkérdés a feudalizmus bomlásának és a kapitalizmus bontakozásának idején került előtérbe és elsősorban a városban élő burzsoázia, illetve a polgári törekvéseket hordozók közvetlen osztályérdeke emelte politikai fontosságúvá. A születő burzsoázia a piac feletti egyeduralomra tart igényt, és mivelhogy a nyelv az eladó és a vevő érintkezési eszköze, a polgárság a nyelvet a vetélytársakkal szemben hatalmi céljaira is felhasználja. A város a Habsburgok elnyomását nyögte, területét több nemzetiség lakta, erős feudális osztállyal, de számottevő polgári osztály hiányában, más társadalmi osztályra vártak a reformok kulturális és politikai téren egyaránt. Az akkori társadalmi rend sem a köznemességnek, sem a polgároknak nem sok biztonságot és boldogulást biztosított. A köznemes még csak boldogulhatott, de a nem nemes már alig-alig. Erről a jelenségről Hajnóczy a következőket állapítja meg: »... a valóság az, hogy a nem nemeseket nem tekintik a néphez tartozóknak, és ha még Solon bölcsességével lennének is megáldva, a hivatalviseléshez nem veszik be őket. De a szegényebb nemes is, ha valamilyen rangra fel akarja magát küzdeni, térden kell csúszson a főúr vagy a főpap előtt, kegyelért kénytelen könyörögni, vagy bármilyen módon is a főúr pártfogását kell elnyernie. Ezen át vezet az érvényesülés útja, nem az iskolán keresztül.»

Ilyen körülmények között a nyelvmozgalom is csak nehezen bontakozhatott ki, mert a főnemesség rendi, illetve osztályérdekekből gátolta a kibontakozását. Érthető, hogy Szabadkán ez a folyamat még lassúbb ütemű volt, mert a jórészt idegen nyelvű lakosság is befolyásolta a mozgalom fejlődését. A szabadkai többségében nem magyar nyelvű lakosság támogatja a magyar nyelv kibontakozásának az ügyét a városban, mert a nyelvmozgalomban felismerte az osztályérdekeket és a polgári haladás útját. Így nem is csoda, hogy Iványi a nyelvmozgalomról a következőket jegyzi fel: „A nemzet azon törekvésében, hogy a magyar nyelvnek minél nagyobb tér nyitassék, és hogy hivatalos közegnek ismertessék el, igen buzgón részt vett a maga hatáskörében a mi városunkban is. S ezen tény reá nézve annál nevezetesebb, mert az itteni lakosság aránytalan nagyobb része nem is volt magyar ajkú, hanem a tanács tagjai, bár idegen származásúak, a magyar nyelvet mégis értették.»³

Nagyon természetes, hogy a nyelvértés mögött az osztályérdek is meghúzódik, mert a nyelvmozgalom rendi érdekekkel történt keveredése ellenére azzal, hogy az országot egybefogó gazdasági és kulturális kapcsolatok megteremtésének legegyszerűbb feltételét — a nyelvet — igyekezett e funkcióra alkalmassá tenni, a polgári fejlődés irányába mutatott. Ebben a folyamatban városunkban két másik tényező is komoly szerepet játszott. Az egyik az, hogy a nem magyar, de elsősorban is a szerb és a horvát lakosság nemzetté válása valamivel későbbben indult meg, a másik pedig az, hogy már a nyelvmozgalom első programadójánál is, Bessenyeinél, és későbbben is, ott találjuk a magyarosítási szándékot. Sem ebben, sem a későbbi programokban, habár a nyelvmozgalom sok nemzetiségű országban indult meg, nyoma sincs annak a gondolatnak, hogy az ország többi népe gyarapíthatja-e kultúráját saját anyanyelvén.

Az ilyen országos viszonyok hatással voltak a városban uralkodó állapotokra is. A nyelvmozgalom városunkban is haladó törekvések kifejezője volt még akkor is, ha csirájában benne volt már a magyar nyelv terjesztésének, más nyelvű népekre való ráerőszakolási igénye is. A II. József reformjaival szembeforduló rendi ellenállás hatalmas segítő társat talált a nyelvmozgalomban, a gyarmatosítás elleni küzdelem pedig az anyanyelvű irodalom által közvetített felvilágosodott eszmékben, de az ébredező magyar nacionalizmus nemcsak a feudális elmaradottság és az osztrák elnyomás ellen indult támadásra, hanem az ország nem magyar népeinek elmagyarosítását

3. Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* I. kötet, 387.

is célul tűzte ki akkor, mikor e népek elindultak a nemzetvé válás útján. Türelmi rendeletével II. József a nem katolikusok előtt is megnyitotta a közhivatalokat, ami különlegesen a pravoszláv szerb értelmiség kifejlődését mozdította elő. Ez az új értelmiségi réteg fogalmazta meg a feudális viszonyok közt lassan csírázó polgári törekvések ideológiájaként a nem magyar népek politikai követeléseit is.

A meginduló nyelvmozgalomnak II. József nyelvrendelete adott lendületet, hiszen azzal indokolta lépését, hogy a magyar nyelv alkalmatlan arra, hogy a közigazgatás és a kultúra nyelve legyen. Ehhez párosult még Herdernek is az a jóslata, hogy a barbár múltú, hazájában kisebbségben élő magyaroknak néhány évszázad múlva nyelvéről sem tud a világ. II. Józsefnek e rendelete reakciójaként fellendülő nyelvmozgalom mögött is meghúzódott a politikai cél, a rendi érdekek védelme. Ezzel magyarázható az is, hogy az arisztokrácia által korábban elfeledett vagy lenézett barbár magyar nyelv ápolásának ekkor már főiri pártfogói is voltak.

II. József nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint a különböző történelmi fejlődésű tartományokból álló, sokféle népet számláló birodalomnak egységes, erős német államhatalommá való kovácsolását. Ebben az elképzelésében és a birodalom kormányzásában a császár vette át a központi szerepet, ami pedig a nyelvrendelelet illeti, Magyarországra nézve már a Ratio Educationis 1777-ben kijelenti, hogy a latin nyelv mint holt nyelv nem lehet a közigazgatás nyelve; a magyar nyelvet nem tekinti országos nyelvnek, mert az oláh és a német éppen úgy el van terjedve, mint amaz. Leghelyesebb tehát azt a nyelvet tenni hivatalos nyelvvé, melyen már eddig is a politikai és a hadi ügyek vezettetnek. „Az egynyelvűség egyesíti és hatalmassá fogja tenni a monarchiát, miként ezt Anglia, Franciaország és Oroszország példája mutatja.” II. József 1784. november 1-én kiadott rendelete szerint a megyei és városi közigazgatást is német nyelven kell vezetni. Ekként akarta II. József 1795. november 1-ig az összes magyar politikai és közigazgatást németté tenni. Teljes germanizációs törekvéseit bizonyítja az is, hogy az országgyűlés tanácskozási nyelvűl is három év múlva a németet rendelte el.

Különösen súlyosan érintette ez a rendelkezés az ifjúságot, mert 1784-től a gimnázium I. osztályába csak olyan tanulókat lehetett felvenni, akik bizonyítani tudták, hogy németül írni és olvasni tudnak. A rendelet zárószava kategorikusan kimondja, hogy a Fölség elhatározott szándéka, melytől őt eltéríteni nem lehet, mert meggyőződése, hogy mindez a „magyar nemzet javára és becsületére váland.”

Amikor II. József visszavonta rendeleteit, II. Lipót ugyan biztosítást adott, hogy a közügyekben más idegen nyelvet nem fog alkalmazni, a magyar nyelv tanítására vonatkozóan is intézkedett valamit, de ez édeskevés volt; így a magyar nyelv ügye továbbra is másodrendű kérdés maradt.

A XIX. század első negyedének végére kialakult az egész nyelvterületre vonatkozó irodalmi magyar nyelv, ezzel a nyelvmozgalom, de a magyar kultúra ügye sem az országban, még kevésbé városunkban nem oldódott meg, mindezenre a fejlődés kezdeti szakasza lezárult és a mozgalom megerősödve és a fejlődés új útján indult el. Kézelfogható eredmény a városban is csak alig volt látható, hiszen a városi közigazgatási jegyzőkönyveket továbbra is, egészen 1839. január 1-ig latinul vezették, még mindig nem Szabadkán, hanem Maria Theresiopolisban.

A nyelvmozgalom fellendülése nyomán a német színjátszás mellett a városban kialakult a világi magyar színjátszás is, mely a város kulturális életében mind jelentősebb szerepet játszik.

A MAGYAR SZÍNJÁTSZÁS SZÜLETÉSE

Színházi körökben általában úgy tartják, hogy a jól menő színházat sose zavarja, ha történetesen egy másik színház is jól megy. No, ez a szabály városunk színjátszására nem igen illik rá, mert amióta Kilyéni Dávid első magyar vándor színtársulata a városban megjelent, megindult az állandó hol csendes, hol viharosabb vetélkedés a német és a magyar színjátszás között.

Amint tudjuk is, a világi színjátszás a városban az 1780-as években indult meg. Az első világi színjátszók a német vándorkomédiások voltak. Ezt megelőzőleg a Szabadkán is meglehetősen fejlett egyházi jellegű iskoladráma, iskolai színjátszás létezett, mely előbb latin, majd később, amikor fokról fokra elvilágiasodott, nemzeti, illetve magyar nyelvű lett. A világi közönséghez való igazodása céljából először is az iskoladramák nyelve változik meg. A ránk maradt feljegyzések szerint Szabadkán az első iskolai színelőadást 1767. augusztus 9-én tartották meg.

E néhány adat is azt bizonyítja, hogy 1818-ban, amikor a magyar világi színjátszás a városban megindult, a színjátszásnak már hagyományai voltak. Az első magyar előadást a városban Kilényi Dávid igazgató kóbor színészekből és kicsapott diákokból álló társulata játszotta, mégpedig óriási sikerrel. A városi tanács nagyon szívesen látta őket és saját költségén a gimnázium nagytérmet az előadás céljaira át is alakította. Ezeknek az előadásoknak olyan nagy volt a sikerük, hogy ünnepnapokon két előadást is kellett tartani, ilyen sikerre a német társulatok nem tarthattak még a színvonalasabb előadásokkal sem igényt. A nagy siker híre hamarosan eljutott a helytartótanácsig is, és az intézkedés sem váratott sokáig magára. Elrendelték, hogy az iskolai helyiségeket ilyen erkölcsöt veszélyeztető előadások céljaira nem szabad felhasználni. A városi tanács sem adta könnyen fel a harcot, hanem a nagyvendéglő ivószobáját alakította át színházteremmé és itt folytatták Kilényiek az előadásokat. A közönség sem sokat bánkódott emiatt, sőt sokan még örültek is, mert a nagyvendéglő ivószobájában pipafüst és borozgatás mellett élvezhették az előadásokat. Az ivószobából átalakított színházteremnek a színészekre nézve más hátrányai is voltak. A színpadot csak nagy ügyel-bajjal, az udvaron keresztül létrákon tudták megközelíteni és csak így juthattak be a színpadra. Ez a művelet a színészek, de elsősorban a színésznők részére nem kis veszélyt rejtgetett, egy alkalommal ez a sajnálatos eset is megtörtént: „... ugyanis a színészeknek a színpadra egy ablakon keresztül létrán kellett bemászniuk az udvarról, ha elkövetkezett jelenetük. Így egy alkalommal, mindön egy könnyfacsaró jelenetekkel tömött drámát, a közönség kedvenc darabját adták elő, a társulat primadonája, Ecsedi Jozefa, a kor követelménye és divata szerint, midőn átszúrta a mellére kötött marhahólyagot, melyben a vért helyettesítő vörösre festett víz volt rejtve, az végig folyt ruháján s kilépve a függöny lebecsátása után a színpadról, a januári fagyasztó hideg következtében úgy áthűlt, hogy veszélyes beteggé lőn, minek következtében a társulat kénytelen volt előadásait beszüntetni, midőn azt újra megkísérelé, már egy előbbi ígéret folytán helyét egy német operatársulat foglalta el s kénytelenek voltak Bajára, majd Pécsre költözni.”⁴

Ez az eset abból a szempontból is érdekes, hogy már ekkor, az első magyar előadás alkalmával, a magyar színjátszás megjelenésével megindul a verseny a német színjátszással. Bauer József az esettel kapcsolatban a következőket is feljegyezte: „Úgy látszik, a szabadkaiak maguk is megelégtették ezt a társulatot, mert mindön primadonnájuk felgyógyult s újra folytatni akarták az előadásait, a tanács kijelentette, hogy előbb adott ígérete alapján a színi helységhez egy német szintársulat formált jogot.”⁵

Egyébként Bauer a Kilényi-társulat 1818-as vendégszereplését más szempontból is kétkedéssel fogadja és azt állítja róla, hogy „megbízhatóság dolgában kifogásolható ez az adat.” Ezzel szemben a Szabadkai Városi Történelmi Levéltár két okmányt is őriz a Kilényi-társulat 1818-as itteni vendégszerepléséről. Az egyik bizonylat a társulat szabadkai viselkedéséről,⁶ a másik jelentés a társult szabadkai tartózkodásáról.⁷

Az elmondottak után mégiscsak el kell fogadnunk azt a tényt, hogy Szabadkán a magyar színészet 1818-ban a Kilényi-társulat első itt-tartózkodásával kezdődött, még annak ellenére is, hogy Bauer a következőket is megjegyzi róla: „A magyar színészet története úgyszólván a nemzeti nyelv hódító útjának,

4. Dr Váli Béla: *A magyar színészet története.*

5. Bauer József: *A magyar színészet legrégebb nyoma Szabadkán.*

6. Városi Történelmi Levéltár: 15. A. S/pol. 1818.

7. Városi Történelmi Levéltár: 15. A. 95/pol. 1819.

lassú térfoglalásának története. Ebből a szempontból tekintve műveltségtörténeti fontosságú dolog annak a ténynek a tisztába hozatala, vajon hazánknak nemzetiségektől lakott vidékein mikor találunk a magyar színészetnek első nyomaira? Vármegyénk területére ugyan elég későn jut el a nagy mozgalom első hullámverése, de mégis elég korán arra nézve, hogy az utolsók közé kellene számíttatnunk. Viszont az a tény, mely az 1825. évi szabadkai vendégszereplés nyomán az ottani magyar színészetnek állandósítását vonja maga után, azt igazolja, hogy csak lelkes kezdeményezők híjában kellett 1826-ig várni.⁸

Tehát végérvényesen megállapíthatjuk, hogy a magyar színjátszás a városban a Kilényi-társulat első szabadkai vendégszereplésével 1818-ban indult meg (ez a társulat későbbben is játszott a városban), és ettől kezdve a magyar és a német társulatok váltogatják egymást. Nehezen ellenőrizhető, de főleg bizonyítható feljegyzések alapján olyasmiről is tudomást szerezhetünk, hogy a német színészet igrkezett minél több borsot törni a kialakuló magyar színészet orra alá, de találkozunk kölcsönös vádaskodásokkal is, sem ezeket, sem az előbbieket nincs szándékunkban kétségbe vonni, mert ez a színház végeredményben mégis már üzlet, foglalkozás, megélhetési lehetőség volt. Megélhetést, kenyeret, egzisztenciát jelentett a színészeknek, a németeknek inkább, mint a magyaroknak. Már a magyar színészet kezdetének az elején is óriási különbségek voltak a német és a magyar színészet és színjátszás között. Éppen ezért nem érdektelen a számunkra, hogy megvizsgáljuk, mit adott a német színészet a magyarnak, illetve mit kapott tőle, vagyis miben különböztek egymástól?

Az első magyarországi magyar nyelvű világi színelőadást német színészek tartották 1794-ben Budán a Duna-parton álló faszínházban, melyet Reischl budai ácsmester a német színjátszás számára épített. Ebben az épületben indult meg utóbb a magyar színjátszás is és vált rendszeressé. Az első magyar darabot, Möller Waltron gróf katonadrámáját Gyarmathy Sámuel nyelvész tanította be a német színészekkel. Már ez a néhány sor is elárulja, hogy a magyar színészet sokat kapott és tanult a némettől, elsősorban is műsort, színházat, közönséget és nem utolsósorban színpadi játékot. Ez volt Budán a helyzet, amelytől a szabadkai sem sokban különbözött.

Hogy a magyar színészet műsora ebben a kezdeti szakaszában miből állt, azt Kelemen Lászlónak, az első magyar színészek egyikének ránk maradt sajtá kezdő feljegyzéseiből láthatjuk. E feljegyzés szerint jobbára gyenge drámaírók fordításaiából; ezek közé tartozott Brandes, gróf Brühl, Bretzner. Gebler, Haffner, Möller, Schikaneder, Schröder, Soden gróf, Spiess, Weisse, Ziegler művei, de főleg Kotzebue, aki szinte önkényesen uralta a magyar színpadot. Kotzebue-val valóságos kultuszt üztek. Első műveit is először magyarra fordították le, a színpadokon pedig nagy előszeretettel játsszák. Kotzebue először irodalmi jellegű fordítások útján jut el a magyar színpadra, későbbben erre a közvetítésre már nem volt szükség, mert a színészek maguk is nagy előszeretettel fordították és játszották darabjait, és árasztották el vele a magyar színpadot. Itt kell szólnunk a német színészet Hanswurst elleni csatájáról is, melyben Hanswurst és a rögtönzés vereséget szenvedett és kénytelen volt fokozatosan visszavonulni a német színpadról. A magyar színészet Hanswursttal és a rögtönzéssel együtt az ellene folytatott harcot is örökölte, így paprikajancsi képtelen volt meghonosodni és gyökeret eresztetni a magyar színészet nehezen művelhető talajában.

E kor német színpadán helyet kaptak a lovag- és rémdrámák is, melyek főleg Németországban a Sturm und Drang idején keletkeztek. Ez a német drámatípus évtizedeken át jelen volt a hazai színpadokon is. Csodálatos, hogy milyen kis számú effektusokkal dolgoztak ezek a drámák: az emberek a legváratlanabb helyzetekben ismerik fel fiukat, lányaikat, szüleiket stb. Ezeket a jelenségeket megfelelő hangulat kíséri, az időjárás többnyire viharos, szín az ősi vár, a mohlepte barlang, a bagoly huhogta torony stb. Személyek: a tisztalelkű hajadon, nemes érzésű ifjú, derék apa, de körülöttük a vad középkori gonosztevők társadalma. A mű pozitív főhőse a természetes ember, akit az elemektől ösztönök sodornak, a szenvedélyek vezérelnek. Ez az embertípus természete-

8. Bauer József: *A magyar színészet legrégebbi nyomai Szabadkén.*

ténél fogva nem tisztel semmiféle törvényt vagy szabályt, csak önmagában bízik, halad a maga útján, egyedül csak a természet törvényeinek és saját ösztöneinek engedelmeskedik.

Ez volt az a színpadi program, amelyet a német színjátszás játszott, ezt kölcsönözhetette a magyarnak is. Nemcsak műsort kölcsönzött a német színjátszás a magyarnak, hanem tanítómestere is volt az alakuló magyar színiirodalomnak. Kezdetben a magyar fordítók és színdarabírók a németektől lesték el a „mesterség csínját-binját”, tőlük vették példát. Ebben a munkában elkerülhetetlen volt, hogy a jó mellett a kevésbé jó is átkerüljön, és hogy a színdarabok és irodalom mellett a német szellemet is népszerűsítsék.

A német színészet a színpadon játékaival is igyekezett a közönség tetszését kiérdemelni. Ez a követelmény és a már ismertetett műsor sajátos játéktípust fejlesztett ki náluk. Dívatosá vált az affektáló játékmódor, mely az emberi finomság, vagy az elundorító elemek túlzásában kereste a hatást. A színészek ehhez a követelményhez szabták meg testtartásukat is. Legnagyobb részük a színpadon karikatúraszerű állást, merev kéz-, fej-, testmozdulatokat végzett megfelelő arcfintor és szemdüllesztés kíséretében. A játékukból hiányzott a finomság és a természetesség, de a színpadi beszédben sem voltak igényesebbek. A német színészek rossz modorúak voltak, egy részük énekelve beszélt, pátosszal szavalt és pattogtatta a rímeket. A színészek a színpadon való állást és mozgást a balettmesterektől tanulták el és őket utánozták, ezért voltak mozdulataik és testtartásuk természetellenesek és ügyetlenek. Ez a játékmódor megfosztotta őket az önállóságtól is, mert feleslegessé vált az önálló előadástípus. Ennek következtében nem is törekedtek önállóságra, megelegedtek a meghonosodott és jól bevált minták alakításaival, fogásaival. Egyedüli céljuk e minták utánzása volt.

A színpadi játék és beszéd közös jellemvonása az affektáció volt. Hyen volt a minta, kezdetben a magyar színjáték és beszéd sem sokban különbözött tőle. A német színészet városunkban is vállalta az úttörés szerepét és ezt sikeresen el is végezte. Nemcsak a saját, de a meginduló magyar színjátszásnak műsört, színházat, játéktípust kölcsönzött és közönséget teremtett és nevelt. Így látszatra nem is nagy különbség volt közöttük, a városban is leginkább megérték egymás mellett. A valóságban azonban egészen más volt a helyzet! A magyar színjátszásnak már a kezdet kezdetén is volt társadalmi hivatása, gyökere és célja, mindez hiányzott a német társulatoknál és színészetnél. Ők német, osztrák, de elsősorban is a bécsi színházak műsorával szórakoztatták a jórészt társadalmilag és politikailag reakciós felfogású úri színházlátogató közönséget. Ez az úri közönség távol állt és elidegenedett a hazai társadalomtól, a társadalmi haladástól, műveltsége is idegen volt, társadalmi helyzete és érdekei pedig a császári udvar politikájához fűzték. Ez a közönség azt a reakciós réteget képviselte, amelynek az volt a feladata, hogy a monarchia, az uralkodó önkényét és a feudális berendezést védjék a birodalom haladó erőivel szemben. Egy létűnt kor, még mindig görcsösen kapaszkodó politikai és társadalmi berendezés hívei közé tartoztak, akik a polgári átalakulás és a leigázott népek szabadságmozgalma ellen közdöttek. A csekély számú polgárság, még a német anyanyelvű sem érezhette magát otthon az ilyen színházban, mert őt társadalmi szerepe és osztályérdeke máshova fűzték. Ők is csak megtűrt vendégek lehettek ebben a színházban, akik szórakoztak és boldogan tapsoltak az úri közönség színházában. A német színjátszás az ilyen közönség igényeit elégítette ki a városban is és így maradt társadalmi, politikai és eszmei küldetés nélkül. A magyar színészetnek kezdettől fogva nemzeti tartalma, társadalmi szerepe, célja, helye és hivatása volt, s ez olyan előny, amellyel a német színjátszás városunkban sohasem rendelkezett.

Ebben a korban a német színészet még virágzott, erősebb, fejlettebb volt, mint a magyar. Eppen ezzel a tulajdonságával váltotta ki a haladóbb gondolkodású közönség ellenszenvét, s erősítette a magyar nemzeti érzést. A német színészet ösztönzője lett a magyar színészetnek, és olyan versenyt vívtak, amelyből a művészetnek csak haszna lehetett. A kezdetleges magyar színészet minden erejével azon volt, hogy ebben a harcban le ne maradjon, hogy senki se mondhassa: nohát a német mégis különb, jobb! Ezt a versenyt legalábbiban talán Gyulai Pál fogalmazta meg, aki gyakran hangoztatta, hogy: „csak addig játszottak jól a Nemzeti Színházban, míg Budapesten volt német színház

is, mert már a magyar hiúság sem engedte meg hogy a németek jobban játszanak. Addig a magyar színjátszás nem volt üzlet és mesterség, hanem hivatás és művészet."

Sokan nem ismerik el, hogy a német színészetnek sok érdeme és haszna volt, nemcsak városi, hanem országos viszonyokban is, hanem betolakodott, nem kívánatos jelenségnek tartják. A magyar színészet történetében sok neves kutató létezését agyon is hallgatta volna, de mivel ezt mégsem lehetett, úgy beszéltek róla, mint ahogy a családban a család szegényéről szokás.

A német színészet városunkban sem befurakodot idegen volt és nem is bitorolta senki helyét, hanem az akkori társadalom hozta létre és társadalmi szükségletet elégített ki és működésével előkészítette a magyar színjátszás megszületésének a feltételeit is. Sem a német, sem a magyar színjátszás nem volt a társadalomtól, a történelmi mozgástól független színház. A magyar színjátszás ebben a korban is szorosan kapcsolódott a társadalomhoz és benne gyökerezett. Elsősorban a közönségnek a társadalom fejlődésével párhuzamosan változó és fejlődő igénye képezte azt az erőt, amely a színházról a változásokat megkövetelte és a haladást biztosította.

